

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA HÜQUQYARADICILIĞIN KONSTITUSİYA HÜQUQİ TƏNZİMİ: NƏZƏRİYYƏNİN VƏ TƏCRÜBƏNİN TƏHLİLİ

İxtisas: 5607.01- Konstitusiya hüququ,
bələdiyyə hüququ

Elm sahəsi: Hüquq

İddiaçı: **Elmira Elçin qızı Qəzvinova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı–2022

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Konstitusiya hüquq kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: hüquq elmləri doktoru, professor
Nazim Həsən oğlu Cəfəri

Rəsmi opponentlər: hüquq elmləri doktoru, dosent
Səidə Bəhrəm qızı Həsənzadə

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Şahin Teyyub oğlu Şükürov

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Gülşən Zabıt qızı Cəbi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Milli Aviasiya Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya Şurası.

Dissertasiya şurasının

sədri: hüquq elmləri doktoru, dosent
Ayxan Xankişoğlu Rüstəməzadə

Dissertasiya şurasının

elmi katibi: hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Sahil Zahir oğlu Hüseynov

Elmi seminarın

sədri: Dr. Prof.
Nuray Ekşi

İŞİN ÜMUMİ TƏSVİRİ

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. 20-ci əsrin sonunda dünya səhnəsində baş verən mühüm hadisələr postsovet məkanına təsir etdi və SSRİ daxilində 70 il yaşayan xalqlar müstəqillik uğrunda mübarizəyə başladılar. 20-ci əsrin 80-ci illərinin sonlarında bu proses xüsusilə ağırlaşdı və SSRİ-nin dağılması yeni dövlətlərin yaranmasına səbəb oldu. Bu dövlətlərdən biri də Azərbaycan Respublikasıdır.

20-ci əsrdə müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan xalqı demokratik, hüquqi dövlət qurma yoluna qədəm qoydu. 12 Noyabr 1995-ci ildə qəbul edilən yeni Konstitusiyaya ictimai həyatın siyasi, iqtisadi və sosial əsaslarını qurdu.

Azərbaycan xalqı ilk milli Konstitusiyaya əsasında ictimai həyatın bütün sahələrində köklü islahatlar həyata keçirdi. Demokratik islahatların vacib sahələrindən biri hüquqi islahatlardır. Hüquq islahatlarını həyata keçirmək, demokratik təsisatlar yaratmaq və qanunun aliliyi prinsipini, qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək məqsədi ilə 1996-cı ildə Prezidentin təşəbbüsü ilə hüquqi islahatlar komissiyası yaradıldı.

İlk mərhələdə bu komissiya davam edən hüquqi islahatların prioritetlərini müəyyənləşdirir və Sovet İttifaqından miras qalmış hüquq sisteminin fəlsəfəsini tamamilə dəyişir. Azərbaycan Respublikasında aparılan hüquqi islahatlar ümumbəşəri demokratik prinsipləri, qanunun aliliyi və insan hüquqlarının müdafiəsi kimi fundamental dəyərləri və ədalət prinsiplərini əhatə edir. Eyni zamanda xalqımızın dövlətçilik tarixi və ənənələri, inkişaf etmiş dövlətlərdə dövlət quruculuğu təcrübəsi nəzərə alınmışdır.

Bundan əlavə, 8 iyun 1996-cı ildə hüquqi islahatların aparılması, həmçinin ölkəmizin Avropaya inteqrasiyası üçün Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlıq haqqında proqram qəbul edilmişdir. "Əsas insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası"nın müddəaları nəzərə alınmaqla yeni qanunlar qəbul edilir. İlk növbədə bu komissiya sahəvi qanunvericilik bazası hazırladı - Mülki Məcəllə, Cinayət Məcəlləsi və s. və Prezidentin qanunvericilik təşəbbüsü olaraq Milli Məclisə təqdim edildi.

Demokratikləşmə prosesinin sürətlənməsi, iqtisadiyyatın inkişafı,

respublikamızın qloballaşma prosesində fəal iştirakı, insan və vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsi təbii ki, qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

Ötən onilliklər ərzində Azərbaycan Respublikasında dinamik, dəyişən və inkişaf edən yeni bir dövlətçiliyin qurulması prosesi gedir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik fəaliyyətinin intensiv tempinin şahidi oluruq. Bu baxımdan, hüquq elmi üçün bu problem əhəmiyyətli maraq kəsb edir, məzmun və material bolluğu ilə seçilir. Bu çərçivədə elmi araşdırmaların davam etməsini nəzərdə tutan fikir ayrılıqları mövcuddur.

Ən yaxşı dünya təcrübəsini, qlobal demokratik prinsipləri rəhbər tutaraq yeni mütərəqqi Konstitusiya əsasında mükəmməl bir hüquq sistemi formalaşdırmaq üçün Hüquqi İslahatlar Komissiyası yaradıldı.

Hazırkı dövrdə cəmiyyətin demokratikləşməsi və bazar münasibətlərinin inkişafı üçün dövlət idarəçiliyində əsaslı islahatların aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə aparılan islahatlar dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artmasını, iqtisadiyyatın balansını tənzimləmək üçün zəruri institutların formalaşmasını, hüquqi bazanın və beynəlxalq standartlara cavab verən idarəetmə sisteminin yaradılmasını təmin etməlidir.

Bu mövzunun aktuallığı hüquq alimləri tərəfindən kompleksli hərtərəfli bir araşdırma mövzusu olmaması ilə əlaqədardır. Bu mövzunun nəzərdən keçirilməsi hüquqyaradıcılığının nəzəri əsasları ilə bağlı araşdırmaların inkişaf etdirilməsinə ehtiyac yaradır, ilk növbədə hüquqyaradıcılığın tarixinə, prinsiplərinə, növlərinə və s.

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı, dövlət fəaliyyətinin müxtəlif formalarının daha da təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi ilə əlaqədardır ki, bunların arasında cəmiyyətin dövlət rəhbərliyini təmin edən hüquqyaratma prosesinin ən vacib komponentidir. Dövlət orqanlarının və xalqın qanunvericilik fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi də aktualdır. Bu mövzu Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi baxımından da əhəmiyyətlidir.

Bu gün parlamentin qanunvericilik səlahiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi, qəbul edilmiş qanunların səmərəliliyinin səviyyəsinin artırılması çox aktualdır.

Dissertasiya aktual və kifayət qədər öyrənilməmiş bir mövzuya həsr edilmişdir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Hüquqyaradıcılıq mövzusu N.H.Cəfərlinin, T.Şükürovun, C.A. Süleymanovun, N.H. Şükürovun, V.K. Kulievın, P.M. Kurdyukun L.F. İsmagilovanın, N.S. Şmakovanın, H.I. Kaitaevanın, S.A. Kuznetsovanın, N.A. Antonovanın, A.R. Nemətovanın, A.B. Kozyrevanın T.S. Maslovskayanın, A.P. Mazurenkonun, E.V. Kamenskayanın, V.F. Galushkonun, K.S. Kardamonovanın F.S. Sosenkovanın, A.V. Urumovun, S.P. Cheredniçenkonun əsərlərində araşdırılmışdır.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığının nəzəri və praktiki probleminin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikası dövlət orqanlarının hüquqyaradıcılıq fəaliyyəti, habelə bu fəaliyyətin konstitusiya qanuniliyinin təmin edilməsi mexanizmləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığın nəzəriyyə və təcrübəni təhlil etmək.

Qarşıya qoyulan məqsədə uyğun olaraq, dissertasiya tədqiqatının aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilir:

Qarşıya qoyulan məqsədlə əlaqədar, dissertasiya tədqiqatının aşağıdakı vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir:

-bütövlükdə qanun yaradıcılığı, o cümlədən qanunvericilik prosesi problematikasına dair daha əvvəl çap olunmuş əsərlərin öyrənilməsi və dərk edilməsi;

-qanunvericilik prosesinin mərhələlərinin dərkı və bu prosesin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması;

-hüquqyaratma anlayışına müəllif tərifi vermək;

-hüquqyaratmanın qanunvericilikdə öz əksini tapmayan prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi;

-hüquqyaratmanın növlərinin nəzərdən keçirilməsi;

-vətəndaşların bilavasitə hüquqyaratmasının passivliyi problemlərinin aşkarlanması;

-Azərbaycan Respublikasında hüquqyaratma fəaliyyətinin müasir durumunun müəyyənləşdirilməsi;

-qanunvericilik hakimiyyətinin – Milli Məclisin hüquqyaratma fəaliyyətinin araşdırılması;

-Azərbaycan Respublikasında qanunyaratma prosesinin araşdırılması və onun təkmilləşdirilməsi yollarının axtarılması;

-hüquqyaradıcılıq sahəsində konstitusiya qanunçuluğunun təmin edilməsi mexanizminin təşkilinin konstitusiya və hüquqi əsaslarının təhlili;

-konstitusiya nəzarətini həyata keçirən dövlət hakimiyyəti orqanlarının iş təcrübəsinin təhlili.

Tədqiqatın metodoloji və nəzəri əsasları.

Qoyulan vəzifələrin həlli tədqiqat metodologiyasının seçimini müəyyənləşdirdi. Dissertasiya işində ortaya çıxan problemlərin bütün kompleksini öyrənərək təhlil, sintez, induksiya və deduksiya, sosioloji və statistik metodlar kimi ümumi və spesifik elmi metodlardan, habelə hüquq elminə xas olan modelləşdirmə metodu, müqayisəli hüquqi metod və s. istifadə olunmuşdur.

Empirik material qüvvədə olan qanunlardan, dövlət orqanlarının hüquqyaradıcılıq fəaliyyətindən, ölkəmizin hüquqyaradıcılıq təcrübəsindən, habelə xarici ölkələrin qanunvericiliyinin təhlilindən ibarətdir.

Dissertasiyanın nəzəri əsasını hüquqsünasların hüquqyaradıcılıq, qanunyaradıcılıq və qanuntabeli hüquqyaradıcılıq məsələləri ilə bağlı elmi işləri təşkil edirdi. Dissertasiya işində M.N. Marçenko, A.B. Vengerov, A.F. Çerdantsev, V.V. İvanov, A.R. Nematov və s. əsərləri istifadə edilmişdir.

İşin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, bu, Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılıq mövzusunda həsr olunmuş monoqrafik xarakterli ilk əhatəli tədqiqatdır. Dissertasiya işində vətəndaşların birbaşa hüquqyaradıcılığının xüsusiyyətləri, bu hüququn həyata keçirilməsinin mexanizmi, əsas qanunverici akt kimi qanunun və icra hakimiyyəti orqanlarının hüquqyaradıcılığı araşdırılır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Hüquqi aktlara təkcə normativ hüquqi aktlar deyil, həm də normativ xarakterli aktlar, qeyri-normativ hüquqi aktlar və təfsir aktları daxildir. Bütün bunları nəzərə alaraq hüquqyaradıcılığa aşağıdakı anlayışı vermək olar: “Hüquqyaradıcılıq - dövlət orqanı tərəfindən və ya

referendum yolu ilə qəbul edilmiş, dəyişdirilmiş, ləğv edilmiş hüquqi aktlardır. Hüquqyaradıcılıq qeyri-normativ hüquqi aktların hazırlanmasına və qəbul edilməsinə də yönəlib "

2. AXC-ın qanunverici fəaliyyəti iki istiqamətdə inkişaf etdi: çar Rusiyasında mövcud olan məcəlləşdirilmiş aktların tam qəbulu və dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması; yeni dövlət quruculuğunun əsaslarını əks etdirən ayrı-ayrı qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi.

3. Qanunvericiliyin hüquqi tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayan mühüm prinsiplərdən biri də hüquqi müəyyənlik prinsipidir. Hüquqi müəyyənlik prinsipi hüquqi tənzimlənmənin sabitliyini ehtiva edir, qeyri-müəyyən təfsir olunma ehtimalını və buna görə də hüquq normalarının ixtiyarı tətbiqini istisna edir, vahid hüquq tətbiqetmə praktikasını təmin edir, vətəndaşların dövlət müdafiəsinə zəmanət verir, müvafiq hüquq münasibətlərin iştirakçılarında davranışlarının nəticələrini əqləbatan şəkildə görməyə imkan verir və rəsmi olaraq tanınmış statuslarının dəyişməzliyinə, əldə edilmiş hüquq və vəzifələrinə əmin edir.

4. 12 noyabr 1995-ci ildə xalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 81-ci maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasında qanunverici hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. Qanun layihələri Milli Məclisə təqdim olunur, onun qəbul etdiyi, sonra da Prezident tərəfindən imzalanır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında bu qanunvericilik prosedurunda heç bir dəyişiklik nəzərdə tutulmamışdır ki, bu da Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik səlahiyyətlərin dəriqə olunmasının yolverilməzliyi barədə əminliklə danışmağa imkan verir. Bundan əlavə, yuxarıda qeyd edilən maddə Prezidentin və Hökumətin hüquqi aktlarının qanuntabeli olduğunu göstərir.

5. Vətəndaşların qanunvericilik təşəbbüsü hüququ bu və ya digər məsələ ilə bağlı referendum təklif etmək hüququ deyil. Bu anlayışlar təşəbbüs ilə müraciət edən vətəndaşların sayından, hüquqi əsas, predmeti və subyektlərinə görə fərqlənir.

6. Aşağıdakı verilən qanunvericilik təşəbbüsü növlərini təklif edir:

- xalqın, vətəndaşların, seçicilərin birbaşa təşəbbüsü - 40 min

vətəndaş;

- nümayəndə (qanunverici) orqanların - Milli Məclisin deputatlarının təşəbbüsü;

- icra hakimiyyəti orqanlarının və vəzifəli şəxslərin - Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin təşəbbüsü;

- məhkəmə orqanlarının təşəbbüsü.

7. Nəzarət dövlətçiliyin vacib bir atributudur və dövlət orqanlarının normal fəaliyyət göstərməsi və qanunçuluq üçün vacibdir. Qanunçuluq Konstitusiyadan irəli gələn dövlət idarəçiliyinin əsas prinsipidir. Dövlət orqanları, ictimai birliklər, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən qanunun aliliyinin düzgün anlaşılmasını, qəbul edilməsini və riayət edilməsini ifadə edir. Dövlət nəzarəti, fərdin, cəmiyyətin və dövlətin qarşısında duran öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün dövlət idarəçiliyinin ayrılmaz funksiyasıdır. Nəzarətin mahiyyəti bir fenomeni müşahidə etmək və ya yoxlamaqdan ibarətdir.

8. Dövlətimizdə konstitusiya nəzarətinin təşəkkülü bir neçə mərhələdən keçmişdir.

9. Hakimiyyət bölgüsü konsepsiyası və onun qanunvericilik prosesinə təsiri

10. Qanunvericilik prosesində hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin konstitusiya və hüquqi əsası

11. Hüquqyaradıcılıq prinsiplərini bir normativ hüquqi aktda cəmləşməsi.

12. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişiklikləri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və ya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təklif etdikdə, təklif olunan dəyişikliklərə dair əvvəlcədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəyi alınır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələrin qəbul edilməsi proseduru Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəyinin alınmasını nəzərdə tutmur. Hesab edirik ki, Konstitusiya əlavələr də mühüm prosesdir və Konstitusiyanın hüquqi müdafiəsi funksiyasını yerinə yetirən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəyinin alınması məcburi olmalıdır.

13. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddənin VI bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40

min vətəndaşının qanunvericilik təşəbbüsü hüququndan istifadə etməsi qaydası qanunla müəyyən edilir. Təəssüf ki, bu qanun hələ qəbul olunmayıb. Biz vətəndaşların qanunvericilik təşəbbüsünün hüququnu tənzimləyən qanun layihəsi hazırlamışıq. Ümid edirik ki, bu qanun layihəsi gələcəkdə Milli Məclisin iclasında müzakirəyə çıxarılacaq.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti hüquqyaradıcılığı ilə bağlı problemləri işıqlandırmaqdan ibarətdir. Dissertasiya tədqiqatının müddəalarından gələcəkdə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində, həmçinin "Hüquq nəzəriyyəsi", "Konstitusiya hüququ" fənləri üzrə mühazirə kurslarında istifadə oluna bilər.

Aprobasiya. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri öz əksini mötəbər elmi nəşrlərdə çap olunmuş məqalələrdə, elmi konfranslarda məruzələrdə tapmışdır. Dissertasiya mövzusu üzrə nəticələr otuz doqquz elmi işdə öz əksini tapıb.

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasında "Hüquq nəzəriyyəsi", "Konstitusiya hüququ" fənləri üzrə mühazirə oxunuşu zamanı aprobasiyadan keçmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi girişdən, 3 fəsildən, nəticədən, 128 adda istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından və 3 əlavədən ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 148 səhifə, 200339 işarədən ibarətdir. O cümlədən, giriş – 15877 işarə, birinci fəsil – 64931 işarə, ikinci fəsil – 73581 işarə, üçüncü fəsil – 39899 və nəticə – 6051 işarədən ibarətdir.

İŞİN QISA MƏZMUNU

Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, doqquz paraqrafdan, istifadə olunmuş ədəbiyyatdan və üç əlavədən ibarətdir.

Dissertasiyanın giriş hissəsində işin aktuallığı bildirilir, tədqiqatın obyektini və predmetini müəyyən edilir, dissertasiyanın qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün vəzifələrin siyahısı verilir, işin strukturu və məzmunu təsvir edilir, həmçinin müdafiə üçün təqdim olunan nəticələr əks olunur.

"Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığının nəzəri və konstitusiya əsasları" adlı birinci fəsil üç paraqrafdan ibarətdir.

Birinci fəslin birinci paragrafı hüquqyaradıcılığının anlayışının, xüsusiyyətlərinin və konstitusiyə prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsinə doktrinal yanaşmalara həsr edilmişdir.

Suveren Azərbaycanın yeni Konstitusiyası xalqın iradəsinin ifadəsi olaraq qanunun aliliyinin təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlətin quruculuğunu bəyan etdi.

Konstitusiyə quruculuğunun tarixi praktikasını göstərdi ki, cəmiyyətin yüksək hüquqi mədəniyyəti, qanunvericilik sisteminin yaradılması, bütövlükdə demokratik hüquq sisteminin formalaşması hüquqi, demokratik dövlət qurmaq üçün əsas şərtlərdir.

İlk növbədə, effektiv qanunvericilik sistemi anlayışını anlamaq lazımdır.

Effektiv qanunvericilik sistemi nə deməkdir və hüquqyaradıcılığın effektivliyinə hansı amillər təsir edir? Fikrimizcə, bu məsələlərin öyrənilməsi böyük nəzəri və praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Bu kontekstdə əvvəlcə hüquqyaradıcılıq fəaliyyətinin ümumi nəzəri və hüquqi aspektlərini nəzərdən keçirək. Xarici alimlər tərəfindən bu mövzunun geniş araşdırılmasına baxmayaraq, bəzi tədqiqatçılar (A.V. Melekhin¹, A.G. Borisov²) hüquqyaradıcılığının məhdudlaşdırıcı (yəni dar) yanaşmanın tərəfdarlarıdır.

Dar mənada hüquqyaradıcılıq səlahiyyətli orqanlar tərəfindən hüquqi normaların yaradılması prosesi deməkdir. Hüquqşünas-alimlər (T.N. Moskalkova³, M.N. Marçenko⁴) tərəfindən bu məsələnin geniş araşdırılmasına baxmayaraq, hüquqyaradıcılığın anlayışı ilə bağlı hələ də bəzi mübahisəli fikirlər mövcuddur. Geniş mənada bu proses, qanun qəbul etmə konsepsiyasının yarandığı andan hüquqi normaın praktiki həyata keçirilməsinə (hazırlanması, qəbul edilməsi, nəşr edilməsi və s.) qədər "hesablanır". Elmi mənbələrdə bəzi müəlliflər hüquqyaradıcılığın dar mənada hüquqi qanunverici formada ifadə olunduğunu qeyd edirlər.

¹ Мелехин А.В. Теория государства и права. М.: Консультант Плюс, 2009, 2-е изд. — с.189

² Борисов Г.А. Теория государства и права. Белгород: БелГУ, 2007. — с.175

³ Москалькова Т. Н., Черников В. В. Нормотворчество: научно-практическое пособие - Изд. 2-е, доп. и испр. - Москва: Проспект, 2015. – с.131

⁴ Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судейское право / МГУ им. М. В. Ломоносова. Юрид. Фак. - М.: проспект, 2006. -с.85

Geniş mənada, layihənin hüquqyaradıcılıq fəaliyyətinə qeyri-hüquqi xarakter daşımayan hazırlıq mərhələsi də daxildir. Bu mərhələ hüquqi normanın yaradılmasına obyektiv zərurət dərəcəsi ilə bağlıdır.

Hüquqyaradıcılığı anlayışının geniş təfsirini ən doğru hesab edirik. Fikrimizcə, layihənin hazırlıq mərhələsi həm də hüquqi xarakter daşmalıdır. Əlbəttə ki, bu halda səlahiyyətli hüquqyaradıcılığı və hüquq tətbiqetmə orqanları hüquqi normanın yaradılmasının obyektiv ehtiyacını müəyyən etmək, habelə qanundakı mövcud çatışmazlıqları vaxtında aşkar etmək və qanunvericilik sistemini təkmilləşdirməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər görməyi öhdəliyi veriləcəkdir.

Hüquq elmində hüquqyaradıcılıq anlayışı ilə bağlı mübahisələr bununla bitmir. Təəssüf ki, hüquqşünas-alimlər hüquqyaradıcılığı anlayışı ilə bağlı fərqli, bəzən ziddiyyətli fikirlər söyləyirlər. Bu müddəanı çətinləşdirən problem ondan ibarətdir ki, nə Konstitusiyada, nə də "Normativ Hüquqi Aktlar haqqında" Konstitusiya Qanununda "hüquqyaratma" termini istifadə olunmur və tərif də verilmir. Burada "hüquqyaratma" terminin yerinə "normayaratma" ifadəsi istifadə olunur. Hüquq doktrinasında "hüquqyaratma" və "normayaratma" anlayışları fərqlidir.

Bəzi hüquqşünas-alimlərin fikrlərinə görə, hüquqyaradıcılıq – səlahiyyətli orqanların hüquq normalarının yaradılması, dəyişdirilməsi və ləğvi ilə bağlı fəaliyyətidir.⁵⁶⁷

Məntiqi mütəlahizələr aşağıdakılara gətirib çıxarır: birincisi, hüquqyaradıcılıq təkcə subyektiv deyil, həm də obyektiv amillərlə şərtlənir. Hüquqyaradıcılıq sözün geniş mənasında götürsək, normativ hüquqi aktların layihələrinin hazırlıq mərhələsində hüquqi normanın formalaşması üçün obyektiv ehtiyac yaranır və bu ehtiyac tanınır və layihənin hazırlanması planlaşdırılır. İkincisi, Anglo-Sakson hüquq ailəsinə, habelə dini hüquq ailəsinə aid olan ölkələrdə hüquqyaradıcılıq fəaliyyətinə məhkəmə presedentlərinin və hüquqi adətlərin qəbul edilməsi daxildir.

⁵ Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. — Юрист, 2004. — с.144-146

⁶ Теория государства и права. Учебник / Под ред. Малько А. В., Липинского Д. А. — Издательство "Проспект", 2014. — с.199.

⁷ Иванова М. Правовые акты органов управления. — Litres, 2017. 190 стр

Hüquq ədəbiyyatında hüquqyaradıcılığın dar mənasında aşağıdakı tərifini də mövcuddur: "normativ hüquqi aktların hazırlanması və qəbul edilməsi ilə bağlı səlahiyyətli dövlət orqanlarının fəaliyyətidir".

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıdakı hüquqyaradıcılığın anlayışı ilə tam razılaşmaq olmaz. Birincisi, hüquqyaradıcılıq təkcə dövlət orqanları tərəfindən deyil, həm də referendum yolu ilə həyata keçirilir. Fikrimizcə, birbaşa demokratiyanın vacib institutu olan referenduma məhəl qoymamaq demokratiya prinsipinə ziddir. İkincisi, hüquqyaradıcılığı fəaliyyəti təkcə normativ hüquqi aktların qəbulundan ibarət deyil. Qeyd etmək lazımdır ki, bu anlayışa normativ hüquqi aktların dəyişdirilməsi və ləğv edilməsi üzrə fəaliyyət də daxildir.

"Normativ hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya Qanununda "hüquqyaradıcılığı" terminindən istifadə edilmir. Bu Qanun "normayaratma" anlayışını müəyyən edir. "Normativ hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya Qanununda qeyd edilir ki, normayaratma fəaliyyəti - normativ hüquqi aktların hazırlanması, ekspertizası, qəbul olunması, onlarda dəyişikliklər edilməsi, onların şərh edilməsi, qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğv edilməsi üzrə fəaliyyətdir.

"Normativ hüquqi aktlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya qanununda göstərilən normayaradıcılığının anlayışında bəzi nöqsanları göstərmək olar.

Birincisi, bu qanun normayaradıcılığı anlayışına dar mənada anlayış verir və eyni zamanda onun birinci mərhələsini, planlaşdırmasını normayaradıcılığından kənar qoyur. Nəticədə bu mərhələ müvafiq hüquqi tənzimləmə olmadan qalır.

İkincisi, qanunda göstərilir ki, normayaratma fəaliyyəti - normativ hüquqi aktların hazırlanması, ekspertizası, qəbul olunması, onlarda dəyişikliklər edilməsi, onların şərh edilməsi, qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğv edilməsi üzrə fəaliyyətdir. Bəs normativ xarakterli aktlar? Onda belə çıxır ki, normativ xarakterli aktlar normayaratma fəaliyyətinin nəticəsi deyil? Qanunun şərhinə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, qanunverici normativ xarakterli aktlar arasında yalnız Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarını normayaradıcılığı kimi qəbul edir. Belə ki, normativ hüquqi aktın hüquqi qüvvəsi Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ilə dayandırılı bilər.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar

ki, hüquqşünas alimlərin əksəriyyəti hüquqyaradıcılığı dedikdə yalnız hüquq normalarının yaradılmasını, dəyişdirilməsini və ləğvini nəzərdə tuturlar. Amma unutmamaq olmur ki, hüquqyaradıcılığı tək-cə hüquq normalarının yaradılması, dəyişdirilməsi və ləğvi demək deyil. Hüquqyaradıcılığı sözünün etimologiyası “hüquq yaratmaq” deməkdir. Bildiyimiz kimi, hüquqi aktlara tək-cə normativ hüquqi aktlar deyil, həm də normativ xarakterli aktlar, qeyri-normativ hüquqi aktlar və təfsir aktları daxildir. Bütün bunları nəzərə alaraq hüquqyaradıcılığı anlayışına aşağıdakı müəllif tərifini verə bilərik: “Hüquqyaradıcılığı dövlət orqanlarının və ya xalqın hüquqi aktların yaradılmasına, dəyişdirilməsinə, ləğvinə yönəldilmiş fəaliyyətdir. Hüquqyaradıcılığına qeyri-normativ hüquqi aktların hazırlanması və qəbulu aiddir”.

Hüquqyaradıcılıq hüquqyaradıcılığı fəaliyyətinin mahiyyətini, məzmununu, xüsusiyyətlərini və ümumi istiqamətini müəyyən edən təcrübə tərəfindən təsdiq edilmiş prinsiplərə əsaslandığında əsl məqsədinə uyğundur. Eyni zamanda, müasir hüquq doktrinası hüquqyaradıcılıq fəaliyyətinin prinsipinə münasibətdə plüralizmlə xarakterizə olunur.

Hüquqyaradıcılığın prinsiplərinin böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq, hüquqyaradıcılığın aparıcı prinsiplərini normativ hüquqi aktlarda tam və dəqiq əks olunmasını, bəzi hallarda onlara ətraflı təsviri vermək lazımdır. Konstitusiyaya yüksək hüquqi qüvvəyə malik olduğundan, hüquqyaradıcılığın əsas prinsiplərinin təsbit edilməsi konstitusiyaya səviyyəsində olmalıdır.

İkinci paragraf Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığının konstitusiyaya və hüquqi tənzimlənməsinin tarixi aspektlərinə həsr olunmuş və inkişaf mərhələlərinin hər birinin xarakterik xüsusiyyətlərini işıqlandırmışdır. Azərbaycanın zəngin tarixi var. Azərbaycan Cümhuriyyətinin 1918-ci il mayın 28 -dən 1920 -ci il aprelin 28-dək mövcud olmuş Azərbaycan Respublikasının varisi olduğunu nəzərə alaraq, hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığın konstitusiyaya və hüquqi tənzimlənməsinin tarixi aspektləri bu dövrdən araşdırmaq daha məqsəduyğundur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu dövr dövlətimizin hüquq tarixində mühüm mərhələ kimi qeyd olunub. Qısa müddət ərzində mövcud olmasına baxmayaraq, respublika müasir idarəetmə formasına

əsaslanırdı. Dövlətdə o dövrün tələblərinə cavab verən demokratik respublika quruldu. Dövlət quruculuğu qanuna əsaslanırdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk siyasi və hüquqi sənədi İstiqlal Bəyannaməsidir. Bu sənədin siyasi və hüquqi mahiyyəti dövlətin siyasi sisteminin əsaslarını, parlamentli idarəetmə formasına və demokratik bir rejimə malik olan bir dövləti, yuxarı dövlət hakimiyyəti orqanlarını, hökumətin parlament qarşısında məsuliyyətini, parlamentin formalaşması, daxili xarici siyasət və şəxsiyyətin hüquqi statusu əks etdirməsidir.

AXC-in qanunverici fəaliyyəti 1918-ci ilin iyununda, hətta Parlamentin yaranmasından əvvəl, Milli Şuranın işində başladı. AXC parlamenti çox çətin bir tarixi dövrdə yarandı. Ancaq həm bölgədə, həm də ölkə daxilində belə çətin bir vəziyyətə baxmayaraq, AXC-in qanunvericilik fəaliyyəti ölkəmizin tarixində öz izini buraxdı. Parlament yarandığı gündən ölkənin siyasi həyatında mühüm yer tutmuş və ölkənin siyasi sisteminin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Parlamentin yaranmasından sonra parlamentin qanunvericilik prosesi geniş vüsət aldı. Bu sahədə ali qanunverici orqanın fəaliyyəti iki istiqamətdə qurulmuşdur:

1. yeni qanunların qəbul edilməsi
2. dövlət və milli maraqlara cavab verən əlavə və dəyişikliklərlə müvəqqəti qüvvəsini saxlayan qanunların təkmilləşdirilməsi.

İkinci istiqamət köhnə qanunların təcridən tamamilə yeni qanunlarla dəyişdirilməsini nəzərdə tuturdu.⁸

Edilən bütün dəyişikliklərin əsas mahiyyəti imperiya qanunvericiliyini yeni dövlət quruculuğunun tələblərinə uyğunlaşdırmaqdır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, çar Rusiyasının qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi kompleks xarakter daşıyırdı. Gördüyünüz kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Rusiya qanunvericiliyini resepsiyası ilə yanaşı, dövrün tələblərinə uyğun qanunvericiliyi təkmilləşdirdi. Dəyişikliklərin fərqli olduğunu nəzərə alaraq onları dörd qrupa bölməyi məqsədəuyğun hesab edirik:

1. Qanunvericilik aktının əvvəlki redaksiyada bərpası;
2. Bir qrup maddələrin və ya ayrı-ayrı müddələrin ləğv edilməsi;

⁸ İsmayılov Xəyyam. Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi. Bakı.: "Təhsil", 2006.- 720 səh.

3. Keçmiş dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilmiş aktların redaktəsi;

4. Ayrı-ayrı maddələrin yeni nəşrdə təqdim edilməsi.

AXC-ın qanunvericilik fəaliyyətini təhlil etdikdən sonra, ölkəmizin qanunvericiliyinin iki istiqamətdə inkişaf etdiyi qənaətinə gəlmək olar:

1. çar Rusiyasında mövcud olan məcəlləşdirilmiş aktların resepsiyası və dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi;

2. yeni dövlət quruculuğunun əsaslarını əks etdirən ayrı -ayrı qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi.

Azərbaycanda sovet sosialist dövləti qurulduqdan sonra yenilənmiş "inqilabi qanunçuluq" cəmiyyətin ideoloji təməlinə çevrildi. "İnqilabi qanunçuluq" dedikdə, proletar diktaturasının ali orqanları tərəfindən məqsədəuyğunluq və məcburi qanun və nizam başa düşülür. 20-ci illərdə hüquqsünasların dekretlərə çox diqqət yetirməsinə baxmayaraq hüququn əsas mənbəyi məhkəmələrin qərarı hesab olunurdu.

70 ildən artıqdır ki, Sovet imperiyasının tərkibində yaşamaq məcburiyyətində qalan Azərbaycan xalqı, müstəqilliyin bərpası arzusu ilə yaşasa da, obyektiv səbəblərdən buna yalnız ötən əsrin sonunda nail ola bildi. 1991-ci il avqustun 30-da Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında" Bəyannamə qəbul etdi. 18 oktyabr 1991-ci ildə "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı" qəbul edildi. Bu Qanun respublikamızı rəsmən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi və müstəqil elan etdi. Bu aktda eyni zamanda, Azərbaycan xalqının öz idarəetmə formasını seçmək, digər xalqlarla münasibətlərini müəyyən etmək və siyasi, iqtisadi və mədəni həyatlarını tarixi və milli ənənələrinə uyğun olaraq, ümumbəşəri dəyərlərə uyğun olaraq inkişaf etdirmək əks olunub.⁹

Müstəqillik dövründə siyasi və iqtisadi əsaslarda əsaslı dəyişikliklər hüquq sistemində dəyişikliklərə səbəb oldu. Digər tərəfdən, sosial dəyişikliklərin intensivliyi yeni hüquqi münasibətlərin yaranmasını və hüquq normalarının təkmilləşdirilməsini əhatə edirdi.

⁹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya aktı <http://www.e-qanun.az/framework/6693>

1991-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyaya Aktına görə, dövlət müstəqilliyinin bərpasına qədər qüvvədə olan, Azərbaycanın suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə zidd olmayan, qanunla müəyyən edilmiş qaydada ləğv edilməyən aktların hamısı Azərbaycan ərazisində qüvvədə idi. Bununla əlaqədar olaraq, 28 oktyabr 1992-ci ildə yuxarıda göstərilən qanunların siyahısını müəyyən edən bir qanun qəbul edildi.

Müstəqil dövlətin yeni Konstitusiyasının qəbul edilməsi bu yolda atılan mühüm addımlardan biri idi. Konstitusiyanın "Hüquq və qanun" başlıqlı V bölmədə qanunvericilik sisteminə aid yeni müddələrin əks olunması mütərəqqi bir haldır. Burada qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemi Konstitusiyadan, referendumda qəbul edilmiş aktlardan, qanunlardan, Prezidentin fərmanlarından, Nazirlər Kabinetinin qərarlarından, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarından ibarətdir.

1998-ci ilin dekabrında Prezident Heydər Əliyev dövlət idarəetmə sistemində islahatlar proqramının hazırlanması haqqında fərman verdi. Bir komissiya yaradıldı, bir sıra dövlətlərin təcrübəsinə əsaslanaraq proqram tərtib edildi və həyata keçirilməyə başlandı. İslahatın məqsədi - hüquq sistemini təkmilləşdirmək, mütərəqqi və demokratik dəyərlərə əsaslanan hüquqi bazanı formalaşdırmaqdır. Konstitusiyaya islahatlarının ilk vəzifəsi hüququn müxtəlif sahələrində lazımi qanunları hazırlamaq idi.

Bir çox sahəvi qanunların qəbul edilməsi, əvvəlki məcəllələrə bir çox dəyişikliklərin edilməsi və ilk növbədə yeni kodifikasiya aktlarına ehtiyac - bütün bunlar təcili tədbirlərin həyata keçirilməsinə təkan verdi.

Belə ki, müstəqillik dövründə ilk və AXC-dən başlayaraq dövlətin tarixində üçüncü məcəlləşdirilmə həyata keçirilmişdir. Bu məcəlləşdirilmə işlərinin fərqi ondan ibarətdir ki, bu qanunları qəbul edərkən Sovet məcəlləşdirilməsi təcrübəsindən istifadə etməyimiz və Avropa standartlarına uyğun gəlməyə çalışmağımız idi. Məcəlləşdirmə işi inkişafının bir neçə mərhələsindən keçdi:

1. hazırlıq 1992-1995

2. inkişaf 1995-2000

3. 2000-ci ildən sonra məcəlləşdirilmiş aktların təkmilləşdirilməsi

və yeni altların qəbul edilməsi.¹⁰

Üçüncü paraqraf hüquqyaradıcılığının növlərinə həsr olunub.

"Normativ hüquqi aktlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanuna əsasən, subyektdən asılı olaraq hüquqyaradıcılığın aşağıdakı növləri var: referendum yolu ilə xalqın birbaşa hüquqyaradıcılığı (ümumxalq səsverməsi dövlət və ictimai həyatın vacib məsələləri); dövlət orqanlarının hüquqyaradıcılığı (məsələn, parlament, hökumət); ayrı-ayrı vəzifəli şəxslərin hüquqyaradıcılığı (məsələn, prezident, nazir) və s.

Yuxarıda adı çəkilən Konstitusiyaya Qanuna əsasən hüquqi qüvvəsindən asılı olaraq hüquqyaradıcılığın aşağıdakı növlərini fərqləndirilir:

Qanunyaradıcılığı - yüksək hüquqi qüvvəyə malik normativ aktların qəbul edən yuxarı nümayəndəlik orqanı - Milli Məclisin qanun qəbul etməsi - mürəkkəb bir prosedura uyğun olaraq qəbul edilmiş qanunlar); qanuntabeli hüquqyaradıcılığı - hüquq normaları Prezident, Hökumət, nazirliklər, müəssisələr, təşkilat rəhbərləri tərəfindən qəbul edilir və qüvvəyə minir. Qanuntabeli hüquqyaradıcılığı daha çox səmərəlilik, daha az formallıq, onu həyata keçirən konkret subyektlərin daha çox səriştəsi ilə xarakterizə olunur.

Demokratik konstitusiya dövlətində hüquqyaradıcılığının mühüm formalarından biri də xalqın bilavasitə hüquqyaradıcılığıdır. Elmi ədəbiyyatda hüquqyaradıcılığının bu növü qanunvericilik referendumu da adlanır, yəni xalq səsvermə yolu ilə qanun və ya qanunvericiliyə dəyişiklik və əlavələr qəbul edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 56-cı maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarına seçmək və seçilmək, habelə referendumda iştirak etmək hüququ vardır. Konstitusiya ilə vətəndaşların referendumda iştirak etmək hüququnun xalq tərəfindən öz hakimiyyətini həyata keçirmə forması kimi tanınması dövlətin bu formanın həyata keçirilməsi mexanizmi üçün siyasi, hüquqi, təşkilati və maliyyə şəraiti yaratmaq üçün müəyyən öhdəliklər götürməsinə nəzərdə tutur. Referendum hüquqyaradıcılığı fəaliyyətinin

¹⁰ Quliyev Emin Ramiz oğlu. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin məəllələşdirilməsi [Mətn]: hüquq e. üzrə fəls. d-ru al. dər. a. üçün təq. ed. dis.: 12.00.01 /E. R. Quliyev; Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, BDU.-B., 2010.- s.176-177

əsas formalarından biridir. Bu, ən mühüm dövlət qərarlarının qəbulunda Azərbaycan vətəndaşlarının yaxından iştirakı ilə bağlıdır.

Bəzi elmi mənbələrdə qanun layihəsinin ümumxalq müzakirəsi, ümumxalq sorğusu və s. həm də xalqın bilavasitə hüquqyaradıcılığı hesab olunur, biz bununla tamamilə razı deyilik.

Biz hesab edirik ki, xalqın bilavasitə hüquqyaradıcılığı daha geniş, konseptual anlayışdır və ümumxalq müzakirəni və ümumxalq sorğunu ehtiva edir. Fikrimizcə, bu institutlar hüquqyaradıcılığı prosesinin, o cümlədən qanunvericilik prosesinin mərhələləri kimi istifadə oluna bilər.

Müasir demokratik dövlətin əsas prinsiplərindən biri də hakimiyyət bölgüsü prinsipidir. Hakimiyyət bölgüsü prinsipi vahid dövlət hakimiyyətinin üç qola bölünməsinə nəzərdə tutur: qanunverici, icraedici və məhkəmə. Hakimiyyətin bölünməsi konsepsiyası çəkişmə və tarazlıq prinsipinə əsaslanır. Hər bir hakimiyyət qolu müstəqildir, lakin bu, onların bir-birindən tamamilə təcrid olunduğu anlamına gəlmir. Bir dövlət orqanının səlahiyyətlərini başqa bir orqana ötürülməsi nadir hal deyil.

Dövlət orqanlarının fəaliyyəti ona verilmiş səlahiyyətlər ilə müəyyən edilir. Səlahiyyətin iki növü var: dövlət orqana məxsus olan səlahiyyətlər və digər dövlət orqanı tərəfindən ötürülmüş səlahiyyət. Birincisi daimi olaraq müəyyən olunur və idarəetmə orqanı bunu tam və müstəqil şəkildə həyata keçirir. İkincisi müəyyən şərtlər altında deleqə olunur və buna görə də bu səlahiyyətin icrasında müstəqillik məhduddur.

Son zamanlar xarici ölkələrin konstitusiyaya praktikasında səlahiyyətləndirilmiş hüquqyaradıcılığı institutundan (Böyük Britaniya, Fransa, İspaniya, Moldova, Qazaxıstan və s.) geniş istifadə olunur. Bu vəziyyət sosial həyatın ağırlaşması, yeni yaranan hüquqi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin vaxtında və operativ təmin edilməsinin zəruriliyi ilə izah olunur. Parlament bu məqsədlə qanunverici səlahiyyətlərinin bir hissəsini digər hakimiyyət subyektlərinə həvalə edir.

Ojegovun izahlı lüğətində "deleqə etmək" "rəsmi həvalə etmək, tapşırıq" kimi tərif edilir, lakin bu anlayışlar arasında fərqləndirici xüsusiyyətlər var:

1. Deleqə zamanı aşağı orqana səlahiyyət verilir, biz bunu həvalə edəndə müşayiət etmirik. Səlahiyyəti tapşıranda heç bir əlavə göstəriş başqa orqana verilmir.

2. Deleqə yolu ilə verilmiş akta onu verən orqanın, göstərişlə verilmiş akta isə onu verən orqanın qüvvəsi verilir.

3. Tapşırıq yalnız tabeçilik münasibətlərində, deleqə isə istənilən hüquq münasibətində mümkündür

4. Əgər tapşırıq həvalə edilmiş orqanın öhdəliyini nəzərdə tutursa, onda deleqə səlahiyyət verən orqanı seçmək hüququnu verir.¹¹

Müasir dünyada, deleqə olunmuş qanunvericiliyin müxtəlif konstitusiyə-hüquqi təcrübəsi inkişaf etmişdir və bununla bağlı dövlətləri üç qrupa bölmək olar:

1. Əsas Qanunun hökumətin qanunverici fəaliyyətinə icazə vermədiyi ölkələr (Azərbaycan Respublikası)

2. Konstitusiyaların deleqə olunmuş qanunvericiliyə münasibətini birbaşa ifadə etmədiyi, yəni təsdiq etmədiyi, eyni zamanda inkar etmədiyi ölkələr. (məsələn, İngiltərə)

3. Hökumətin qanunverici fəaliyyətinə sanksiyalaşdıran və bu prosesi olduqca aydın şəkildə tənzimləyən dövlətlər (Almaniya, Fransa, İtaliya, İspaniya).

Deleqə olunmuş hüquqyaradıcılığı parlamentin rolunu aşağı salması ilə razılaşmaq mümkün deyil, çünki:

A) Parlament öz səlahiyyətlərinin bir hissəsini başqa orqana verir.

B) qanunvericilik səlahiyyətlərinin verilməsi qeyri-müəyyən müddətə həyata keçirilmir

C) parlament öz səlahiyyətlərinin hamısını deyil, yalnız bir hissəsini verir

D) dövlət başçısı qanunları imzalamaq hüququnu özündə saxlayır

E) deleqə olunmuş hüquqyaradıcılığında məhkəmələrin səlahiyyətləri dəyişmir. Məsələn, Konstitusiyə Məhkəməsi səlahiyyət verilmiş qanunvericilik aktını Konstitusiyaya zidd hesab edib onu ləğv edə bilər.

"Qanunyaradıcılıq Azərbaycan Respublikasında hüquqyaradıcılığının bir növü kimi" adlı ikinci fəsil dörd

¹¹ Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. <http://www.ozhegov.org/>

paraqraftan ibarətdir və qanunvericilik prosesinə həsr edilmişdir.

Birinci paraqraf qanunvericilik prosesində hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin konstitusiya əsasları məsələlərinə həsr edilmişdir.

Müstəqillik elan edildikdən sonra hüquqi dövlətin əsasını qoyan milli qanunvericilikdə əsaslı və zəruri dəyişikliklər baş verdi. Yalnız ölkədə fundamental ictimai-siyasi və konstitusiya-hüquqi islahatların başlaması ilə, vətəndaş cəmiyyəti, qanunun aliliyi, parlamentarizm, konstitusiya, əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları kimi dünya sivilizasiyasının dəyərləri ilə yanaşı hakimiyyət bölgüsü konsepsiyası irəli sürüldü.

Bu prinsip "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktının 13-cü maddəsində əks olunmuşdur: "Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyət bölgüsü prinsipinə əsaslanır. Qanunverici hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Parlamenti həyata keçirir. İcra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə - Azərbaycan dövlətinin başçısına məxsusdur. Məhkəmə hakimiyyəti müstəqil məhkəmələr tərəfindən və ali instansiyada – hər birinin öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikasının Ali Arbitraj Məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir".

Hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsi mürəkkəb və məsuliyyətli bir prosesdir. Müxtəlif məsələlərin koordinasiyasında, eləcə də hakimiyyət qollarının bir-birinə təsirində ifadə olunur. Həm icra, həm də məhkəmə hakimiyyəti yalnız qanunvericinin qəbul etdiyi hüquq normaları əsasında fəaliyyət göstərir. Amma sonuncular bu normaları ayrı-ayrı deyil, sıx əlaqədə və icra hakimiyyətindən, ilk növbədə hökumətdən gələn layihə və təkliflər əsasında inkişaf etdirirlər. Hakimiyyətin məhkəmə budağı yalnız digər iki hakimiyyət budağına ölkənin rəşional idarə edilməsi üçün lazım olan geniş hüquq tətbiqetmə təcrübəsi materiallarını təqdim etməklə yanaşı, həm də qanunvericilik və icra fəaliyyətini davamlı olaraq "inkişaf etdirir", qanunlara və əxlaq normalarına və qüsursuz riayət edilməli olan konstitusiya prinsiplərinə daim diqqət yetirərək qanunverici və icraedici fəaliyyəti "gücləndirir". Yəni, dövlət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqənin vacib sahələrindən

biri də bu orqanların (xüsusilə qanunverici və icraedici) qanunvericilik prosesində qarşılıqlı əlaqəsidir.¹² Qanunvericilik prosesi sözün geniş mənasında qanunvericilik orqandan kənar baş verən və qanun layihəsinin Milli Məclisə təqdim edilməsindən əvvəl baş verən hərəkətləri əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (96-cı maddə) qanunvericilik prosesində iştirak edən vəzifəli şəxslərin və dövlət orqanlarının sistemini və onların bu sahədə səlahiyyətlərini təsbit etmişdir. Dövlət orqanlarının hər birinin hüquqi statusunun müəyyən edilməsi qanunvericilik prosesində qarşılıqlı fəaliyyət göstərən iştirakçılarının səlahiyyətlərinin müəyyən etmək üçün ilkin şərtidir.

İkinci paraqraf hüquqyaradıcılığın əsas aktı kimi qanuna dair müddəalar araşdırır.

Qanunvericilik ictimai münasibətləri tənzimləyən mühüm sosial, eyni zamanda universal siyasi-hüquqi alətdir.¹³ Qanunvericilik cəmiyyətin idarə olunmasının demokratik və sosial formuludur.

İkinci fəslin üçüncü paraqrafı, qanun layihəsinin mətninin hazırlanmasından əvvəlki ilkin işlərə həsr olunub. Qanunvericilik sözün semantik mənasına əsaslanaraq yaradıcı sosial prosesdir. Qanunyaradıcılığı prosesi siyasi, iqtisadi, hüquqi, demoqrafik, ideoloji və digər amillərdən asılıdır. Qanunyaradıcılığına təsir edən çoxsaylı amillərə görə, müəyyən bir məsələ ilə bağlı qanun layihəsinin qəbul edilməsi zərurətini aşkar etmək bəzən çətin olur. Yeni qanunun, qanun layihəsinin və ya mövcud qanunvericiliyə düzəlişin qəbul edilməsi ideyası siyasi vəziyyət tərəfindən yarana bilər. Çox vaxt iqtisadi və sosial amillərlə bağlı qanunların qəbulu baş verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericilik prosesinin subyektlərinin hər bir fikri qanunun predmeti ola bilməz, çünki hüquqi tənzimləmə təkcə qanunvericilik tənzimləməsindən ibarət deyil. Qanuna dəyişiklik etmək, qanunun qəbulu və məcəlləşdirilmiş qanunun layihəsinin

¹² Иванов В.А. Правовые основы взаимодействия федеральных органов законодательной и исполнительной власти Российской Федерации в законодательном процессе. Дисс. канд. юрид. наук. – М., 2006, s.84

¹³ Горбань В.С. Понятие, теория и проблемы формирования общей концепции эффективности законодательства [Текст]: М.: ИД «Юриспруденция», 2009 г. –s.3

hazırlanması müxtəlifdir.

Qanun layihələri hazırlamadan əvvəl mövcud olan qanunların hansı səbəbdən işləmədiyini anlamaq lazımdır. Qanun layihəsinin hazırlıq mərhələsində hərtərəfli yoxlanması deputatları saatlarla faydasız işdən, xalqı isə qəbul edilən, lakin icra olunmayan qanunlardan xilas edə bilər.¹⁴

İlk baxışdan belə görünür ki, qanun layihəsinin mətnini hazırlamaq sadə məsələdir, bu işi savadlı şəxsə həvalə etmək kifayətdir. Amma bizim fikrimizcə, qanun layihəsinin hazırlanmasında iki qrup mütəxəssis iştirak etməlidir: bu sahənin mütəxəssisləri “mövzu üzrə mütəxəssislər” (həkimlər, mühəndislər və s.) və deputatlar. Amma elə hallar olur ki, işçi qrupun tərkibində tarazlığa nail olmaq mümkün olmur, qanun layihəsinin məzmununda birtərəflilik istər-istəməz özünü göstərir - onların həyata keçirilməsi üçün aydın hüquqi forma olmadığı halda təşkilati-texniki sxemlərin üstünlük təşkil etməsi (bu, işçi qrupunda “mövzu üzrə mütəxəssislər”in üstünlüyü ələ keçirməsinin əmin əlamətidir) və ya əksinə, qanun layihəsinin mahiyyət tərəfinin ümumi zəifliyi ilə (hüquqşünaslar tərəfindən qanuni konstruksiyaların həddindən artıq təfərrüatlı işlənməsi).

Qanunvericilik orqanında qanunların qəbulu təcrübəsi göstərir ki, qanunun səmərəliliyinə məhz hüquqşünasların və “mövzu üzrə mütəxəssislər”in birgə işi kömək edir.¹⁵

Dördüncü paraqraf qanunların hazırlanması, müzakirəsi, qəbul edilməsi və promulqasiyasına həsr edilmişdir. Hüquq ədəbiyyatında qanunvericilik prosesi - qanun layihəsinin hazırlanmasından qanununi qüvvəyə minməsinə qədər ardıcıl, məntiqi olaraq tamamlanmış bir sıra mərhələlərdən ibarətdir. Buna görə də bir çox dərsləklərdə və monoqrafiyalarda qanunvericilik prosesinin mərhələlərinə qanunvericilik təşəbbüsü, qanun layihəsinin müzakirəsi, onun qəbulu və dərc edilməsi daxildir.

Qanun layihəsinin hazırlanması prosesinin vacib komponenti gələcək qanunun konsepsiyasının yaradılmasıdır. Konsepsiyada qanunvericilik tənzipləməsinin predmetinin müəyyən edilməsi

¹⁴ Парламентское право России: Учебное пособие/ Под ред. И.М.Степанова, Т.Я.Хабриевой –М.: Юристъ, 2000 г. – с.199

¹⁵ Yənə orada, – s. 200

qaydaları, qanunun qəbul edilməsinin iqtisadi, sosial və siyasi nəticələrini, hüquq sistemində qanunun qəbul edilməsinə səbəb olacaq dəyişikliklər əks olunur. Qəbul olunan qanunun konsepsiyası bütövlükdə qanunun aydın konstitusiya-hüquqi konsepsiyasına əsaslanmalıdır - qanunun məzmunu zamanın obyektiv tələbatlarına, iqtisadi şərtlərə uyğun olmalı, milli mentalitet və xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.¹⁶

Qanunvericilik prosesində mühüm rol qanunvericilik təşəbbüsü hüququna verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, elmi hüquqi ədəbiyyatda qanunvericilik təşəbbüsünün qanunvericilik prosesinin birinci mərhələsi olduğuna dair yekdil fikir yoxdur. Bir neçə müəllif normativ aktın yaradılması (hazırlanması) mərhələlərini, qanunun qəbul edilməsinin zəruriliyini və qanunvericilik prosesinin planlaşdırma mərhələsini fərqləndirməyi təklif edir.

Qanunvericilik təşəbbüsünü qanunvericilik prosesinin birinci mərhələsi kimi qəbul edən alimlər bu mərhələnin məzmunu və hüdudları barədə razılığa gəlmirlər: onun qanun layihəsi ilə başladığı və ya təklif olunan layihənin ilkin mərhələsini əhatə etdiyi hesab etmək olar. Qanunvericilik prosesi qanun layihəsinin məclisin gündəliyinə daxil edilməsi ilə başlayır. Beləliklə, qanunvericilik təşəbbüsü hüququnun mərhələli şəkildə həyata keçirilməsi adətən qanunvericilik prosesindən çıxarılır.

Qanunvericilikdə “qanunvericilik təşəbbüsü” anlayışının ən azı iki əsas mənası var. Birincisi, qanunvericilik təşəbbüsü qanunvericilik prosesinin mərhələlərindən biri adlanır. İkincisi, qanunvericilik orqanına qanun layihələri (qanunvericilik təklifləri) təqdim etmək səlahiyyətli subyektlərin şəxsi hüququ kimi qəbul edilir. Qanunvericilik təşəbbüsü hüququ qanunverici orqana qanun layihələrini təqdim etmək imkanındır.

Qeyd edək ki, vətəndaşların qanunvericilik təşəbbüsü hüququ konkret məsələ üzrə referendumun keçirilməsini təklif etmək hüququ deyil. Qanunvericilik təşəbbüsü hüququ ilə referendumun keçirilməsi təşəbbüsü arasındakı fərqi anlamağı məqsədəuyğun hesab edirik:

- təşəbbüslə müraciət edən vətəndaşların sayı (seçki hüququna

¹⁶ Гулиев В.К. Закон как источник конституционного права Российской Федерации Дисс. канд. юрид. наук. – Челябинск., 2006, s.96

malik olan ən azı 40 min vətəndaş qanunvericilik təşəbbüsü hüququ ilə çıxış edərsə, referendumun keçirilməsi təşəbbüsü ilə seçki hüququna malik olan ən azı 300 min vətəndaş müraciət edə bilər);

- hüquqi əsas (referendum təşəbbüsü hüququ Seçki Məcəlləsi ilə tənzimlənir; qanunvericilik təşəbbüsü hüququnu tənzimləyən qanun yoxdur);

- predmet (Milli Məclisə təqdim edilmiş qanun layihəsi referendum keçirilmədən səsvermə yolu ilə qəbul edilə bilər, digər halda bu mümkün deyil);

- subyekt (aktiv seçki hüququ olan azı 300 min vətəndaş referendumun keçirilməsi barədə qərar qəbul etmək təklifi ilə Prezidentə və Milli Məclisə müraciət edə bilər. Amma istənilən halda referenduma istənilən məsələni Milli Məclis və ya Prezident təqdim edə bilər); qanunvericilik təşəbbüsü hüququ ilə vətəndaşların özləri qanun layihəsini birbaşa Milli Məclisin müzakirəsinə təqdim edirlər).

"Hüquqyaradıcılıq fəaliyyətində qanunçuluğun təmin edilməsi" adlı üçüncü fəsil bir paragrafdan ibarətdir. Dissertasiya işinin üçüncü fəslə hüquqyaradıcılığı fəaliyyətində qanunun aliliyinin təmin edilməsinə həsr edilmişdir. Hüquqyaradıcılıq prosesinə Konstitusiyanın təsiri böyükdür, və bu halda konstitualizm anlayışının açıqlanması vacibdir.

Azərbaycanda konstitusionalizm nəzəriyyəsi və praktikasının öyrənilməsi dövlətçilik prinsiplərinin tətbiqi və demokratik cəmiyyətin inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təbii ki, Azərbaycanda konstitusionalizm praktikası var idi. AXC-də konstitusiya aktları qəbul edildi və Azərbaycan Sovet İttifaqının tərkibində olarkən Konstitusiya qəbul edildi. Sovet dövründə qəbul edilmiş konstitusiya ölkəmizin maraqlarını, milli kimliyini əks etdirmədi. Əslində bu sənəd Azərbaycan üçün sırf formal xarakter daşıyırdı. Bu da milli atributlarla bağlı müddələrin olmadığını, dövlət dilinin Konstitusiyada öz əksini tapmadığını təsdiqləyir.

Azərbaycan Respublikasında siyasi münasibətlərin konstitusiya tənzimlənməsində 90-cı illərin ortalarından başlayan hüquqi qayda hüquq sistemində və hüququn tətbiqi təcrübəsinə müsbət təsir göstərməyə, müasir konstitusionalizm ideologiyası adekvat şəkildə dərk olunmağa başladı. Bununla belə, şəxsiyyət və dövlət münasibətləri,

dövlət idarəçiliyi çoxşaxəli xarakter daşıyırdı¹⁷.

Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbulu yalnız 20-ci əsrin sonlarında - 1995-ci ildə mümkün olmuşdur. Məhz bu tarix Azərbaycanda konstitusionalizm nəzəriyyəsi və praktikasının yaranmasının əsasını qoydu. Müstəqil ölkənin konstitusiyası onun ilkin dəyəridir. Yalnız ölkənin müstəqilliyi ona milli dəyərləri, xalqın mənafeyini və ölkənin perspektiv inkişafını konstitusiyasında əks etdirməyə imkan verir.

Konstitusionalizm ideologiyasının inkişafı prosesində sosialist ölkələrində konstitusiyanın mahiyyəti formal xarakter daşıyırdı. Vaxtilə sosializm düşürgəsinə aid olan ölkələrin konstitusiyalarında fərdin qanunlara deyil, daha çox dövlətin siyasi iradəsinə tabeçiliyi, konstitusiyaya normaları ilə bəyan edilən insan hüquq və azadlıqlarının formal xarakter daşması və onların gerçəklikdən uzaq olması müasir konstitusionalizm prinsiplərinə tam zidd idi.¹⁸

Konstitusionalizm beynəlxalq insan hüquqlarının tanınması və riayət edilməsinə əsaslanan, konstitusiyaya ilə məhdudlaşdırılan idarəçilik, konstitusiyaya əsaslanan siyasi sistem və konstitusiyaya idarəetmə üsullarıdır. Konstitusionalizm konstitusiyaya əsaslanan inkişaf etmiş demokratik dövlət sistemi haqqında fikir və ideyalar sistemidir. Bu konsepsiya həm də konstitusiyaya əsaslanan, xalqın suverenliyi, cəmiyyətin işlərinə dövlətin məhdud müdaxiləsi, cəmiyyətdə və dövlətdə insan hüquqlarının prioritetliyi kimi dəyərləri təsbit edən ictimai münasibətlər sistemini özündə ehtiva edir.

Müasir konstitusionalizm sistemində xüsusi rol məhkəmə sisteminə, xüsusilə konstitusiyaya ədalət mühakiməsinə aiddir. Hüquqyaradıcılığının konstitusiyaya uyğunluğu Konstitusiyanın hüquqyaradıcılığı prosesinə təsirini nəzərdə tutur və bu halda konstitusionalizm anlayışının açılması vacibdir. Bəzi ədəbiyyatlarda konstitusionalizm konstitusiyaya ilə məhdudlaşdırılan dövlət idarəçiliyi, bəzilərinə dövlətin əsas qanunu olmaqla konstitusiyaya dair elm,

¹⁷ Гараджаев Дж. Я. Ценность конституционализма и конституционализация правовой системы//Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı . – 2011. – №1. – c. 80-85

¹⁸ Ziyafət Əsgərov “Demokratik Konstitusiyanın müəllifi” // Azərbaycan.- 2010.- 6 may.- s. 2.

bəzilərində isə konstitusiya idarə üsullarına əsaslanan siyasi sistem kimi izah edilir. Geniş mənada konstitusionalizm yuxarıda qeyd olunan bütün əlamətləri özündə ehtiva edir. Konstitusionalizm anlayışının çoxmənalılığını vurğulamaqla qeyd etmək lazımdır ki, o, istibdadın qarşısının alınmasına, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təmin edilməsinə yönələn, dövlət hakimiyyətinin təşkil edilməsi prinsiplərini müəyyən edən xüsusi hüquqi ideologiyadır.¹⁹

Bu fəsilə hüquqyaradıcılıqda nəzarət məsələsi tədqiq olunur. Dövlət orqanlarının spesifik fəaliyyəti olaraq nəzarət dövlətin hüquqyaradıcılığı fəaliyyətində qanunçuluğun təmin edilməsinin, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət edilməsinin və müdafiəsinin vacib vasitələrindən biridir.

Ümumiyyətlə, bütün ölkələrdə konstitusiya nəzarəti konstitusiya müddəalarının aliliyini təmin edən bir vasitə olan demokratik dövlətin əhəmiyyətli bir atributu olaraq görülür. Geniş mənada, konstitusiya nəzarətinin əsas məqsədi dövlət orqanlarının Konstitusiyanın tələblərinə və ya onların aydın konstitusiya və hüquqi məzmununa zidd olan hüquqi aktlarının aradan qaldırılmasıdır. Qanunvericilik sisteminin formalaşmasında, qanunvericilik aktlarının insan və vətəndaşın konstitusiya hüquq və azadlıqlarına uyğunluğunun təmin edilməsində Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə böyük rol oynayır. Bəzən hüquqyaradıcılığın demokratikləşməsinə və qanuniliyinə şübhələr yaranır. Belə hallarda Konstitusiya Məhkəməsi qanunun aliliyinə nəzarəti həyata keçirmək üçün effektiv bir mexanizmdir.

Dissertasiya işinin əsas nəticələri aşağıdakı elmi məqalələrdə dərc olunur:

1. «Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik prosesinin əsas mərhələləri» // - Bakı: “Qanun” elmi hüquq jurnalı, -2015. №07 (249), - s. 56-60
2. «Правотворчество: анализ актуальных вопросов» // Научная дискуссия: вопросы юриспруденции. Материалы XLIV международной науч.-практ. конф., Москва, -2015, - с.64-71

¹⁹ Ziyafət Əsgərov “Demokratik Konstitusiyanın müəllifi” // Azərbaycan.- 2010.- 6 may.- s. 2.

3. «Некоторые теоретические проблемы правотворчества» // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной теме «Конституционные гарантии прав и свобод личности», - Украина: - 28 июня, - 2016 г., - с.40-42
4. «Конституционно-правовое регулирование принципов правотворчества» // - Bakı: “Qanun” elmi hüquq jurnalı, -2016. №03 (257), - s.32-38
5. “Hüququn əsas mənbəyi kimi normativ hüquqi aktların anlayışı və xüsusiyyətləri” // -Bakı: Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri, - 2016. №3-4 (16), - s.127-132
6. «Совершенствование правотворческой деятельности на современном этапе с использованием теорий правовых школ» // - Москва: Вестник МГОУ Серия «Юриспруденция», - 2016. №4 стр. 15-23
7. «Конституционное право граждан Азербайджанской на участие в референдуме» // 18 iyun-İnsan hüquqları gününə həsr olunmuş “İnsan hüquqlarının müdafiəsi Azərbaycanın dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi” mövzusunda elmi konfransın materialları, AMEA, AR KM, AR Prezidenti yanında Bilik Fondu, -Bakı: - 18 iyun, - 2016-cı il, - s.113-118
8. «Делегированное правотворчество» // Ümummilli lideri H.Ə. Əliyevin anadan olmasının 93-cü ildönemünə və AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun 70 illiyinə həsr edilmiş “Hüquq elminin müasir problemləri: Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin yeni tendensiyaları” mövzusunda VI Respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, - Bakı: - 5-6 may, - 2016-cı il., - s.280-283
9. «Непосредственное правотворчество народа» // Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 93-ci ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev və Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları II cild, - BDU, Bakı: - 3 iyun, - 2016-ci., s.65-68
10. «О некоторых вопросах официального опубликования нормативно-правовых актов» // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XX Respublika elmi konfransının materialları, II

- cild, - Bakı: 24-25 may, - 2016-cı il., - s. 234-235
11. “Xalqın hüquqyaradıcılığı” //İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının konstitusiyə təminatının aktual problemləri Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, Polis Akademiyası s.264-270
 12. «Влияние теории естественного права на правотворчество» // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönemünə həsr olunmuş «Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında hüquq elminin və təhsilinin əsas inkişaf tendensiyaları” adlı konfrans, BDU II cild, - Bakı: 1-2 iyun, - 2017, - s. 50-52
 13. «Указ Президента как один из видов правотворчества» //- Волгоград: Вестник Волгоградского Института Бизнеса «Бизнес. Образование. Право», - 2017. №4, - с. 307-310
 14. «Правотворческая деятельность Президента Азербайджанской Республики» // Regional cinayətkarlığın kriminoloji tədqiqinin aktual problemləri” IV beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, Polis Akademiyası, - Bakı, - 2017, - s.236-241
 15. «Влияние религиозно-правовой доктрины на правотворчество» // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXI Respublika elmi konfransının materialları II cild, - Bakı: -24-25 oktyabr, - 2017-ci il, - s.75-77
 16. «Особенности стадий законодательного процесса»// “Qanun” elmi hüquq jurnalı №01 2018, -s.55-58
 17. «Виды правотворчества» // “Qanun” elmi hüquq jurnalı №02 2018
 18. «Исторические аспекты конституционно-правового регулирования правотворчества в Азербайджанской Республике» Труды Академии МВД Республики Таджикистан 2018№1 (37) s.122-128
 19. «Daxili İşlər Orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqların təminatı» // Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri №3-4 (16) Elmi-hüquqi jurnal 2018 г., - s.67-71
 20. «Понятие и особенности правотворческой деятельности органов исполнительной власти» // Polisin 100 illiyinə həsr olunmuş “Azərbaycan polisinin tarixi və inkişaf perspektivləri” adlı Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, Polis Akademiyası, 2018,

s.232-238

21. «Конституционные основы взаимодействия властей в законо-творческом процессе» // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII Respublika elmi konfransının materialları 22-23 noyabr 2018-ci il., - s.63-67
22. «Эволюция конституционно-правового регулирования правотворчества в Азербайджанской Республике» // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönemünə həsr olunmuş konfrans BDU, 2018, s.167-171
23. “Участие граждан в законотворческом процессе” Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri Elmi hüquqi jurnalı, 2019
24. “Конституционный контроль в правотворческой деятельности” // Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr olunmuş konfransı, BDU, 2019, - s.57-62
25. «К вопросу о праве законодательной инициативы» // Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr olunmuş XXIV Respublika Elmi-Praktik konfransı, BDU, 2019, s.86-90
26. «Теоретические проблемы определения понятия, признаков и принципов правотворчества» // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 97-ci ildönemünə həsr olunmuş konfrans BDU, 2020
27. «Доктринальные подходы к определению понятия, признаков и принципов правотворчества» // «Закон и право» Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2020, с.44-48
28. “On the issue of the right of legislative initiative” Qərbi Kaspi Universitetinin Elmi Xəbərləri Bülleteni, 2020
29. «Правотворчество Азербайджанской Демократической Республики» Ежемесячный международный научный журнал // «European multi science journal», Венгрия, 2020, с.27-31
30. «Подходы к определению понятия правотворчества» // “Heydər Əliyev və Azərbaycanın inkişaf strategiyası” adlı Respublika elmi-praktik konfransı, AR DTX-ın Heydər Əliyev adına Akademiyası, 2021, -s.87-89
31. «Влияние теории естественного права на совершенствование правотворческой деятельности» // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönemünə həsr olunmuş

- “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri” XII Beynəlxalq elmi-praktik konfrans, Bakı Slavyan Universiteti, 2021, -s.418-423
32. «Конституционный контроль как фактор обеспечения эффективной правотворческой деятельности» // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönemünə həsr olunmuş “XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar” mövzusunda AR KM və AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu tərəfindən birgə keçirilən elmi-praktiki konfrans Bakı, 2021
 33. “Роль конституционного контроля в обеспечении эффективной правотворческой деятельности” // AR DİN-in Polis Akademiyasının yaradılmasının 100 illiyinə həsr olunmuş “Müasir dövrdə daxili işlər orqanları üçün kadr hazırlığını həyata keçirən xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri: mövcud vəziyyət və perspektivləri” adlı Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, 2021, s.81-86
 34. «Проблемы определения понятия и признаков правотворчества» // Международная научно-практическая конференция «Образование и наука в XXI веке» Казахстан, 21-22 мая 2021 г., с.24-27
 35. “Hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı” //İdare hukuku ve idari yargı uluslararası sempozyumu İstanbul, 24-26 mayıs 2021
 36. «Problems of defining the concept and signs of law-making» // Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiya gününə həsr olunmuş “Hüquqi dövlətin əsasları” adlı elmi-praktiki konfrans, Bakı, 2021
 37. «On the issue of the right of legislative initiative»// DTX-ın Heydər Əliyev adına Akademiyasında keçirilən “Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin, müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün konstitusiya əsasları” adlı elmi-praktiki konfrans. Bakı, 5 noyabr 2021. – s.382-388
 38. “Interaction of authorities in the legislative process”// Bilimsel araşdırmalar. Tezis və məqalələr toplusu, 2021, -s.172-173

Dissertasiyanın müdafiəsi 18 iyun 2022-ci il tarixində saat 11:00 Milli Aviasiya Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı ş, Mərdəkan pr-ti, 30.

Dissertasiya ilə Milli Aviasiya Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Milli Aviasiya Akademiyasının rəsmi internet saytında (www.naa.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 20 may 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 16.05.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 44932

Tiraj: 30